

การประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของ
วัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร
An Application of Sanghawatthu Dhamma Principles in Public Welfare Works of
Khlong Mai Temple, Yannawa District, Bangkok

พระมหาวิสันต์ วงษ์สาลี
Phramaha Wisan Wongsalee

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.
E-mail: boc1@hotmail.com

Received September 28, 2024; Revised October 23, 2024; Accepted October 25, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ สรุปผลการวิจัยในลักษณะพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า การประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร โดยคณะสงฆ์วัดคลองใหม่ ได้ดำเนินงานในด้านสาธารณสงเคราะห์ที่มีต่อ วัด การพัฒนาชุมชน โรงเรียน และสังคม โดยการประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถธรรมมาดำเนินการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน ชุมชน และสังคม โดยการให้การสงเคราะห์ ในการช่วยเหลือผู้อื่น และผู้ขาดแคลน หรือผู้เดือดร้อน โดยมีจุดมุ่งหมายนำไปสู่การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาวัด การพัฒนาชุมชน สังคม และโรงเรียนอันจะนำความสามัคคีมาสู่ประชาชน สังคม และประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้า

คำสำคัญ: หลักสังคหัตถธรรม; งานสาธารณสงเคราะห์; พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims to study the application of the principles of Sanghawatthu Dhamma in public welfare work of Wat Klong Mai, Yan Nawa District, Bangkok. This research is qualitative research by analyzing documents and in-depth interviews with key informants. The research results are summarized in a descriptive manner. The research results show that the application of the principles of Sanghawatthu Dhamma in public welfare work of Wat Klong Mai, Yan Nawa District, Bangkok by the monks of Wat Klong Mai has carried out public welfare work towards the temple, community development, schools, and society by applying the principles of Sanghawatthu Dhamma to help and support people, communities, and society by providing assistance to others and those in need or those in distress. The aim is to lead to mental

development, quality of life development, and development of temples, communities, society, and schools, which will bring happiness to people, society, and the country to progress.

Keywords: Sanghawattthu Dhamma; Public Welfare Works; Buddhism

บทนำ

มนุษย์ทุกคนต้องการโดยการจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข บางครั้งการที่มีคนอยู่ในสังคมเป็นกลุ่ม หรือการอยู่ร่วมกัน ย่อมมีความแตกต่างกันออกไปแบบหลากหลายที่แตกต่างกัน ในบางคั้งนั้นการขัดแย้งก็เป็นประโยชน์ โดยก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ที่อยู่ในสังคมนั้น ๆ ได้ เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้ว ก็มีวิธีการต่างๆ ในการแก้ปัญหา หรือเป็นการดำเนินการต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับชุมชน และสังคม ซึ่งจะทำให้มนุษย์ที่อยู่ในสังคมนั้นๆ อยู่ร่วมกันได้ การดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมเป็นไปด้วยความยากลำบาก บางกลุ่มมีความลำบากด้านร่างกาย และจิตใจ พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่ง เป็นการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทย (คุณ โทจันทร์, 2537) โดยมีส่วนช่วยเหลือในการขัดเกลาจิตใจ เปลี่ยนแปลงอุปนิสัยของคนไทยตลอดจนการให้การช่วยเหลือตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชน อีกทั้งมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาทางสังคม ซึ่งในปัจจุบันพระพุทธศาสนายังมีความสำคัญในประการดังกล่าวก็ยังคงอยู่ สังคมในสภาพปัจจุบัน ได้รับเอาความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีของทางตะวันตก เข้ามา โดยการขาดการกลั่นกรองแล้ว ไม่มีขีดจำกัด จึงทำให้วัตถุนิยมแผ่ขยายความเจริญรุดหน้าอย่างกว้างขวาง และรวดเร็ว แต่ในทางตรงกันข้ามสภาพทางจิตใจของประชาชนในชาติเกิดกลับเสื่อมถอย และตกต่ำลงอย่างน่าเป็นห่วง ซึ่งเพราะขาดความเจริญก้าวหน้าทางจิตใจ หรือขาดศีลธรรมประจำใจยุคที่โลกได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ สังคมก็ยิ่งจะมีปัญหาในเรื่องของจิตใจ ในเรื่องความเครียดเรื่องปัญหาครอบครัวแตกแยก ความเป็นภาวะสังคมตัวใครตัวมันก็เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นหากจะให้สังคมไทยมีความสุข และความเจริญก้าวหน้าแล้วจะต้องเร่งจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศีลธรรม และจริยธรรมของประชาชนควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านวัตถุด้วย

การนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาสั่งสอนประชาชนได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของความเป็นสถาบันทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือ วัด และพระสงฆ์มีอิทธิพล และบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัด และพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรม และพฤติกรรมต่างๆ พระสงฆ์ควรมียุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นแบบแผน ตามหลักสังคหัตถุธรรม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนี้ 1) ทาน การแบ่งปันสิ่งของให้กับผู้อื่น 2) ปิยวาจา การพูดจาอ่อนหวานมีวาจานุ่มนวลน่ารัก มีน้ำใจ มีความซาบซึ้งใจ 3) อตถจริยา ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ คือ แก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมจริยธรรม 4) สมานัตตตา คือ การวางตนอย่างเหมาะสม หมายถึง การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติตนสม่ำเสมอในคนทั้งหลาย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2561)

วัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นวัดที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ยึดมั่นในขนบธรรมเนียม ประเพณีศาสนาอย่างเคร่งครัด วัดจึงเป็นศูนย์กลางรวมจิตใจของชาวบ้าน รวมทั้งใช้ประกอบกิจกรรมพิธีกรรมต่าง ๆ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลเป็นอย่างมากในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนชาวบ้านในทุกด้าน ตลอดจนการเสริมสร้างคุณธรรม และจริยธรรมคำสอน หรือบทบัญญัติทางพุทธศาสนาเป็นหลักธรรม หรือความจริงอันสูงสุดที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติแจกแจงไว้ เพื่อกำกับควบคุมประพฤติทางกาย วาจา และทางใจให้อยู่ในขอบข่ายของความดีงาม เพื่อยังประโยชน์สุขให้เกิดแก่ตนเอง และสังคมโดยรวม คือ ความสุขอันเป็นผลจากการทำความดี ละเว้นการทำความชั่ว โดยใช้จริยธรรมเป็นหลักสำหรับ การประพฤติปฏิบัติที่ดีงามเพื่อบรรลุถึงความสงบสุขของชีวิต และสังคมแนวการปฏิบัติ

ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นจริยธรรม เช่น ศีลธรรมทางศาสนาพระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ไว้เรียกว่า “สังคหัตถุ” หมายถึง วิธีผูกใจคน โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถุในงานสาธารณสงเคราะห์ ให้ความถูกต้องเหมาะสมดำรงอยู่ในกรอบพระธรรมวินัยมีทั้งประสิทธิภาพ และประสิทธิผลนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องได้ในสังคมไทยทั้งในปัจจุบัน และอนาคต ตามหลักสังคหัตถุธรรม อันเป็นเป้าหมายหลักที่สำคัญของคณะสงฆ์ไทย เพื่อการพัฒนางานสาธารณสงเคราะห์แก่สังคมไทยให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของหลักสังคหัตถุธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในงานสาธารณสงเคราะห์ เพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชน สังคม ตามหลักคำสอน ในพระพุทธศาสนา โดยยกหลักสังคหัตถุธรรม อันเป็นหลักธรรมที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคีสามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ และต้องการศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถุธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชน สังคม และประเทศชาติสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสังคหัตถุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับงานสาธารณสงเคราะห์
3. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถุธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร

การทบทวนวรรณกรรม

หลักสังคหัตถุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สังคหัตถุ 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นหลักคุณธรรมในศาสนาพุทธ หลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคีการที่เรามาอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นต้องปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านทรงได้ให้หลักธรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างเป็นสุขคือ สังคหัตถุธรรม ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม 4 ข้อ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยมีรายละเอียดแต่ละข้อดังนี้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ป.อ. ปยุตโต, 2561)

- 1) ทาน การให้ การเสียสละ เอื้อเฟื้อแบ่งปัน เพื่อประโยชน์แก่บุคคล
- 2) ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวาน พูดความจริงใจ พูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ พูดแต่คำที่ประกอบด้วยเมตตา
- 3) อตถจริยา การประพฤติที่อำนวยการผลประโยชน์ความสุขให้แก่คนอื่น
- 4) สมานัตตา คือการวางตัวอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

หลักสังคหัตถุ 4 ประการนี้ จะทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในการอยู่ร่วมกันในสังคม จึงเกิดสังคหัตถุธรรมที่เกี่ยวกับสาธารณสงเคราะห์ เป็นคำสอนที่เกี่ยวกับ ทาน จาคะ การบริจาค การเอื้อเฟื้อ การช่วยเหลือ การเสียสละ การอนุเคราะห์ ไปด้วยกัน ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สอนให้ทุกคนไม่เป็นคนที่เห็นแก่ตัว ไม่มีการแบ่งพรรคแบ่งพวก ถ้ามนุษย์ทุกคนถือว่ามีเรา นี้พวกของเรา นั้นพวกของผู้อื่น มีมากขึ้นในตัวมนุษย์ ความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจ ในเพื่อนมนุษย์ด้วยกันก็จะหมดไป ไม่ต่างอะไรกับสัตว์ดิรัจฉาน สังคมก็จะมีแต่ความแห้งแล้งน้ำใจ ความเอื้ออาทรในเพื่อนร่วมโลกด้วยกันก็จะหมดไป กลายเป็นการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมแบบตัวใครตัวมัน พระพุทธศาสนาได้วางหลักธรรมให้มนุษย์ในสังคมได้ปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุ 4 ซึ่งเป็นธรรม เครื่องยึดเหนี่ยว

น้ำใจ เป็นเครื่องผูกมิตรไมตรี เป็นเครื่องสร้างมนุษยสัมพันธ์ และเป็นธรรมที่ชนะใจคน จะเห็นได้ว่าหลักสังคหัตถุ 4 เป็นหลักการสงเคราะห์ที่สามารถนำไปปรับใช้กับบุคคลในสังคมได้ตามกาลเทศะ รู้ว่าควรจะสงเคราะห์ใคร เมื่อใด และอย่างไร ทำให้สามารถสงเคราะห์ผู้คนได้เป็นจำนวนมาก สังคหัตถุเป็นหลักธรรมที่ปฏิบัติได้เสมอ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

กล่าวโดยสรุป สังคหัตถุธรรม คือ หลักธรรมของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ซึ่งได้แก่ ทาน คือการให้ ทั้งทานที่ให้เป็นบุญ และทานที่ให้เป็นคุณ ปิยวาจา คือการพูดวาจาที่ไพเราะ ฟังแล้วเกิดความชื่นใจ อตถจริยา คือทำตนให้เป็นประโยชน์ แก่ผู้อื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคม สมานัตตตา คือวางตนให้เหมาะสมว่าตอนนี้เรา อยู่ในฐานะใด หลักธรรม 4 ประการนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้คนในสังคมให้อยู่กันอย่างสันติสืบต่อไป

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับงานสาธารณสงเคราะห์

ทฤษฎีในงานสาธารณสงเคราะห์ที่ใช้ในการปฏิบัติงานการสงเคราะห์นั้น เป็นทฤษฎีสำหรับปฏิบัติงานสาธารณสงเคราะห์ เป็นทฤษฎีทางสังคมศาสตร์พฤติกรรมศาสตร์ที่มีจุดกำเนิดจากสาขาวิชาอื่น นอกจากการงานสาธารณสงเคราะห์แล้ว งานสาธารณสงเคราะห์ได้นำมาใช้ในการทำงานสงเคราะห์ต่างๆ (กิตติพัฒน์ นนทปัทมกุล, 2538) โดยไขว้วิเคราะห์ทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ และสังคม สภาพปัญหา สถานการณ์ทางสังคม และปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง เช่น ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ทฤษฎีบุคลิกภาพ ทฤษฎีบทบาท โดยทฤษฎีงานสาธารณสงเคราะห์เป็นทฤษฎีมีจุดกำเนิดภายในแวดวงของการสงเคราะห์โดยตรง ทฤษฎีงานสาธารณสงเคราะห์ก็มีวิวัฒนาการในด้านเนื้อหาสาระ และแนวความคิดที่เป็นของงานสาธารณสงเคราะห์โดยตรง

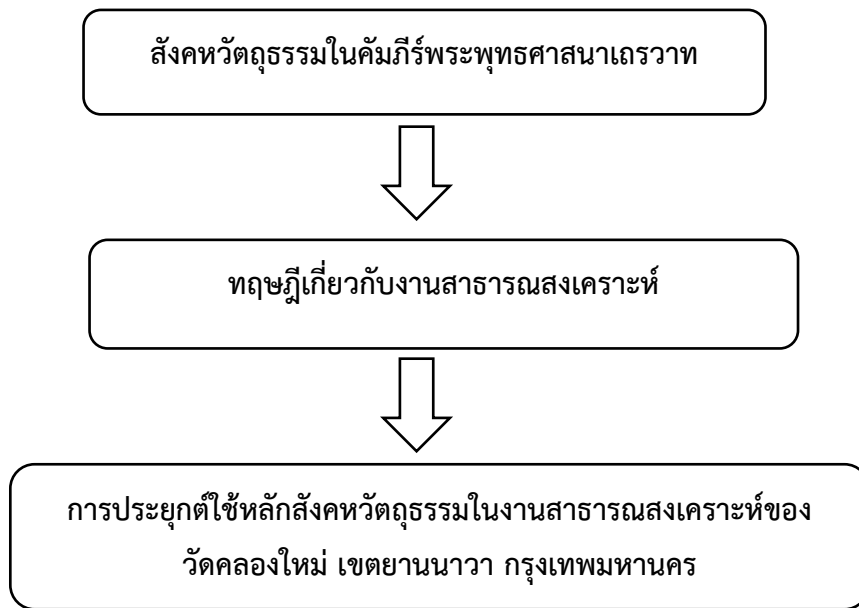
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง แบบจำลองของสิ่งที่เป็นรูปธรรม และความหมายเชิงแนวคิด คุณลักษณะซึ่งหมายถึง แบบจำลองของสิ่งที่เป็นนามธรรม และความหมายเชิงแนวความเป็นจริงอย่างง่าย หรือย่อยส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ออกมาให้เห็นความสัมพันธ์ต่อเนื่องความเป็นเหตุเป็นผล และการเชื่อมโยงสิ่งที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน (ยุพา วงศ์ไชย, 2523) โดยใช้เหตุผลข้อมูล และฐานคติมาประกอบกัน เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อธิบายทฤษฎีที่มีอยู่แล้วให้เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ใช้เป็นแนวทางในการสร้างทฤษฎีใหม่ ๆ ตลอดจนใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป โดยการดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์ ของแก่หน่วยงาน หรือของบุคคล หรือการช่วยเหลือเกื้อกูล หรือการอุดหนุนจนเจือสถานที่ ซึ่ง เป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2540) งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานที่มีความสำคัญในกิจการพระพุทธศาสนาเป็นงานที่มหาเถรสมาคมกำหนดให้พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ช่วยเหลือพัฒนา สังคมยามเกิดปัญหาลัทธิธรรมชาต อุทกภัย อัคคีภัย วาตภัย และปัญหาสังคมชาติที่พึง (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2545) เจ้าอาวาสจึงมีหน้าที่จัดการสังคมสงเคราะห์การใช้วัดเป็นที่บำเพ็ญกุศล การบำเพ็ญกุศลของวัดตามวาระและโอกาส การให้คำปรึกษาและการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนผู้ที่บำเพ็ญกุศลนอกวัด สร้างสถานที่ในการบำเพ็ญกุศล (พระครูปริยัติคุณาวุธ และ คณะ, 2566)

งานสาธารณสงเคราะห์เป็นทั้งศิลป์ วิทยาศาสตร์ และวิชาชีพ ในการช่วยเหลือมนุษย์ โดยเน้นให้รู้จักป้องกัน และแก้ไขปัญหาของตนเอง ปัญหาของครอบครัว ปัญหาของกลุ่ม และชุมชน รวมทั้งช่วยให้คนในชุมชน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน สามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งในการนี้จำเป็นต้องอาศัยวิธีการหลายวิธีประกอบกัน อันได้แก่ วิธีการสงเคราะห์เฉพาะราย วิธีการสงเคราะห์กลุ่มชน การจัดระเบียบชุมชน การวิจัย และการบริหารงานสาธารณสงเคราะห์ ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนา งานสงเคราะห์ คือ การยึดเหนี่ยวจิตใจ ประสานหมู่ชนไว้ให้รวม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีส่วนสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมในมิติต่าง ๆ ทั้งในอดีต และปัจจุบัน (Damnoen et al., 2021) หรือการให้สังคมเกาะกุมค้ำกันอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน งานสาธารณสงเคราะห์เป็นงานที่ต้องเข้าไปแก้ไขเกี่ยวกับมนุษย์จึงต้องทำงานเกี่ยวข้องกับบุคคล กลุ่ม และชุมชนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น จึงเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เพื่อให้เขาสามารถ ช่วยเหลือ

ตนเองได้ หลักธรรม 4 ประการนี้ย่อมเป็นการสาธารณสงเคราะห์ต่อกันในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และมีความเสมอภาคกันได้ด้วยการสาธารณสงเคราะห์ด้วยสังคหัตถุธรรม

กรอบแนวคิดการวิจัย

การประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถุธรรม ในงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร มีกรอบแนวคิดวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถุธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร” เป็นวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล และการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยมีวิธีการวิจัยดังนี้

- 1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก
- 2) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลที่เป็นนิตยสาร และเอกสารงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง
- 3) วิเคราะห์ข้อมูล
- 4) สรุปและนำเสนอข้อมูลในลักษณะพรรณนา

ผลการวิจัย

การประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถุธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของวัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัย พบว่า สังคหัตถุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเอรวาท หมายถึง สังคหัตถุ 4 เป็นธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน อันเป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน ดังนี้

1. ทาน เป็นการให้สิ่งของแก่คนที่ควรให้ หมายความว่า คนเราเกิดมามีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะอาศัยการให้ จะเห็นได้ชัดก็คือ บิดา มารดา ให้ปัจจัยดำรงชีพทุกอย่างแก่บุตรธิดา ครู อาจารย์ให้วิชาความรู้แก่ลูกศิษย์ ซึ่งการให้ของมีอยู่ 2 อย่าง คือ อามิสทานให้วัตถุสิ่งของ กับ ธรรมทาน ให้ธรรมหรือวิชาความรู้แก่ผู้อื่น ซึ่งการแบ่งปันวัตถุเพื่อเป็นปัจจัยร่วมกัน

2. ปิยวาจา เจรจาด้วยถ้อยคำน่ารัก ไพเราะอ่อนหวาน หมายความว่า การพูดจาน่ารักพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ การพูดนอกจากจะเป็นวาจาที่ไพเราะอ่อนหวานแล้ว ต้องเป็นวาจาที่เป็นสัจจะ และมีประโยชน์แก่ผู้ฟังแล้ว ยังจะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวน้ำใจได้มั่นคง

3. อัตถจริยา ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น หมายความว่า การทำประโยชน์แก่คนอื่น เช่น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

4. สมานัตตตา ความเป็นคนเสมอดันเสมอปลาย ไม่ถือตัว ความเป็นคนเสมอดันเสมอปลาย คือ จิตใจคงเส้นคงวาต่อคนทั่วไป รู้จักร่วมสุขร่วมทุกข์กับคนอื่น เห็นคนอื่นได้รับทุกข์ต้องไม่ทอดทิ้ง หรือรังเกียจ เห็นคนอื่นได้ดีมีความสุขก็ไม่ริษยาแค้นเคืองเป็นอย่างไร ต่อไปก็เป็นอย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง การวางตัวอย่างนี้ ย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั่วไป

การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์วัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน และสังคม ในงานด้านสาธารณสงเคราะห์นั้นพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ทำหน้าที่ หรือตัวแทนองค์กรทางศาสนานั้นจะต้องมีหน้าที่ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ และ ด้านการสงเคราะห์ คือเป็นผู้ให้ความรู้ให้คำปรึกษาแนะนำ รวมไปถึงมีหน้าที่ทางด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่หลายอย่าง คือ บริหารวางแผน เป็นสื่อกลางประสานงาน ประชาสัมพันธ์ จัดหาแหล่งทรัพยากร รวมถึงการเป็นผู้ให้บริการด้วยตนเองโดยตรง ในเรื่องเหล่านี้พระสงฆ์ได้ดำเนินการปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง เพราะดำเนินตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นการสงเคราะห์โดยตรง พระสงฆ์ควรมีหน้าที่ในการช่วยป้องกันยาเสพติด อันจะนำความสุขมาสู่ประชาชน สังคม และประเทศชาติให้มี การพัฒนาที่ยั่งยืน มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป ดังผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะท้อนคิด ดังนี้

“การอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น มนุษย์ทุกคนล้วนปรารถนาเป็นที่รักของคนรอบข้าง เป็นที่ยอมรับนับถือของทุก ๆ คน และปรารถนาที่จะได้ยินได้ฟังคำยกย่องสรรเสริญมากกว่าเสียงนินทาว่าร้าย โดยการต้องทำตัวเราให้เป็นคนน่ารักเสียก่อน โดยการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุธรรม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน ถูกใจคน และประสานหมู่ชนให้มีความสามัคคีเป็นหลักธรรมที่ทำให้คนเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนทั่วไป เป็นการปลูกไมตรีเต็มน้ำใจต่อการทำให้สังคมเป็นสุขการช่วยแก้ไขปัญหามาของชุมชนได้” (พระมหาอาทิตย์ อมโร, 2566)

“การช่วยเหลือประชาชนนั้นทำได้หลายรูปแบบ ในส่วนของวัดคลองใหม่นั้นได้ทำการสงเคราะห์ผู้ยากไร้ หรือผู้ที่มีฐานะยากจนในคราวที่บุคคลในครอบครัวหรือญาติพี่น้องเสียชีวิตลง ไม่มีเงินที่จะจัดการทำศพ และบำเพ็ญกุศล งานฌาปนกิจสงเคราะห์ของวัดคลองใหม่ดำเนินไปด้วยดี จะกล่าวได้ว่าเป็นการช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน อย่างเป็นรูปธรรมอีกลักษณะหนึ่ง” (จิรฐา ยังยืน, 2566)

“การที่พระสงฆ์มีบทบาทในงานสาธารณสงเคราะห์ด้านการพัฒนาจิตใจถือว่า เป็นบทบาทที่มีความสำคัญมาก ในภาวะปัจจุบันความเจริญทางวัตถุ และปัจจัยอื่นหลายอย่าง ทำให้คุณธรรมของคนน้อยลง การส่งเสริมให้คนมีคุณธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยบุคคลหลาย ๆ สาขา เช่น พ่อ แม่ ครู พระสงฆ์ การนำเอาหลักธรรมทางศาสนามาอบรมสั่งสอน เพื่อขัดเกลาให้คนเป็นคนดีพระสงฆ์จะเป็นผู้ที่สามารถอบรมด้านนี้ได้ดีกว่าบุคคลอื่นๆ เพราะท่านได้ปฏิบัติ และเรียนรู้ด้านนี้อยู่ตลอดเวลา อีกทั้งโดยส่วนใหญ่ศาสนิกชนมักจะให้ความเคารพ นับถือ และศรัทธาพระเป็นหลักอยู่แล้ว ดังนั้นแนวการสอน และการปฏิบัติ ก็จะได้ชัดเจนกว่าผู้รู้ด้านอื่น ๆ มาให้การอบรม” (จารุภัทร จุลสำลี, 2566)

การจัดกิจกรรมที่ทางคณะสงฆ์ดำเนินการเป็นสาธารณประโยชน์ โดยความร่วมมือระหว่างวัด และโรงเรียน เช่น โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเป็นการปลูกฝังหลักธรรมคำสอน แก่เด็กนักเรียนให้ตระหนักถึงคุณค่าของพระพุทธศาสนา ประเพณีที่ดั่งามของไทย อารักรักษาสถาบันชาติ สถาบันศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยได้รับความอนุเคราะห์จากพระวิทยากรมาให้ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครอง ส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าว ตลอดจนนักเรียนให้ความสนใจในการมาเรียน จะเห็นได้ว่ากิจกรรมดังกล่าว เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้ และมีความประพฤติที่ดีขึ้น ซึ่งจะเป็นคนดีของสังคมต่อไป (มัทศร นันตโหลิต, 2566)

ดังนั้นพระสงฆ์ในปัจจุบันจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้อนุเคราะห์ประชาชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และด้านจิตใจ จึงเป็นที่พึ่งในสังคมปัจจุบันได้อย่างแท้จริงกระบวนการงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์วัดคลองใหม่ พบว่าผู้ดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์โดยส่วนใหญ่ได้แก่วัด และเจ้าอาวาส ซึ่งมีบทบัญญัติว่าด้วยหน้าที่ของเจ้าอาวาสดังนี้

- 1) ดำเนินกิจการของวัดให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย
- 2) เป็นธุระในการจัดการศึกษาอบรมแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์
- 3) อำนวยความสะดวกตามสมควรแก่พุทธศาสนิกชน ในการบำเพ็ญกุศล

ดังนั้นภาระหน้าที่เหล่านี้ ย่อมเข้าได้กับงานสาธารณสงเคราะห์ อันเป็นการคณะสงฆ์ หรือการพระศาสนา เจ้าอาวาสจึงมีหน้าที่จัดการงานสาธารณสงเคราะห์อันเป็นกิจการของวัด การให้การศึกษอบรม และการอำนวยความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล การจัดตั้งหน่วยอบรมประชาชนได้กำหนดวิธีการในระเบียบมหาเถรสมาคม เพื่อให้กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำวัดนั้น ๆ ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ การปฏิบัติงานควรจัดในลักษณะ ดังนี้ คือ

- 1) อบรมทั่วไป ได้แก่ การจัดประชุมแนะนำทางวิชาการ โดยมีวิทยากรบรรยายทางวิชาการ
- 2) อบรมเฉพาะกรณี ได้แก่ การจัดอบรมประชาชนเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นโดยวิธีที่ชี้แจงแนะนำชักจูงความเข้าใจ
- 3) อบรมเฉพาะบุคคล ได้แก่ การพบปะบุคคลบางคนเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือชี้แจงแนะนำชักจูงความเข้าใจในเฉพาะบางเรื่องอันเกี่ยวกับผู้นั้นอนึ่ง การสาธารณสงเคราะห์ให้พระสงฆ์ดำเนินการสงเคราะห์ตามควรแก่โอกาส เช่น

(1) การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาชุมชน การช่วยจัดหาทุนการสงเคราะห์ การป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้า การป้องกันโรคไข้เลือดออก และโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) เป็นต้น

(2) การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง สร้างสะพาน ปลูกต้นไม้ เป็นต้น

(3) การช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชน ในโอกาสที่ควรจะช่วย เช่น ผู้ประสบภัยพิบัติ คนชราคนพิการ หรือเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา เป็นต้น

วัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร ประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ คือ การดำเนินกิจการต่าง ๆ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์แก่หน่วยงาน หรือคณะบุคคล หรือการช่วยเหลือเกื้อกูล และการอุดหนุนเจือสสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติทั่วไป การสาธารณสงเคราะห์ที่เป็นหลักของพระสงฆ์ คือ การสงเคราะห์ทางด้านจิตใจ และวัตถุสิ่งของ เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

การประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถุธรรมในงานสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์วัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร พบว่า พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ทำหน้าที่ หรือตัวแทนองค์กรทางศาสนานั้นจะต้องมีหน้าที่ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ และ ด้านการสงเคราะห์ คือ เป็นผู้ให้ความรู้ให้คำปรึกษาแนะนำ รวมไปถึงมีหน้าที่ทางด้านอื่นๆ โดยเฉพาะในด้านการศึกษา พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่หลายอย่าง คือ บริหารวางแผน เป็นสื่อกลางประสานงาน ประชาสัมพันธ์ จัดหาแหล่งทรัพยากร รวมถึงการเป็นผู้ให้บริการด้วยตนเองโดยตรงโดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีเป้าหมายจุดประสงค์หลักกว่าให้คณะสงฆ์ ได้ถือปฏิบัติ ดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านต่างๆ เป็นหลักสำคัญ การดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ต้องเน้นไปในทิศทางที่เกี่ยวกับการให้ความสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนในชุมชน และสังคม ให้มีความเหมาะสมถูกต้องตาม กาลเทศะ และยังเป็นการสร้างความผูกพันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วยที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และกฎหมายกฎระเบียบของบ้านเมือง (พระมหาอาทิตย์ อมโร, 2566) เพื่อการพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางด้านจิตใจ และทางด้านกายภาพ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของ ให้มีความสมดุลทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ โดยมีวัด และพระสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญในการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุ และจิตใจ ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านการพัฒนาชุมชน และสังคม ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อันจะนำความสุขมาสู่ประชาชน สังคม และประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป เพราะว่า การที่พระสงฆ์มีบทบาทในงานสาธารณสงเคราะห์ด้านการพัฒนาจิตใจถือว่าเป็นบทบาทที่มีความสำคัญมาก ในภาวะปัจจุบันความเจริญทางวัตถุ และปัจจัยอื่นหลายอย่าง ทำให้คุณธรรมของคนน้อยลง การส่งเสริมให้คนมีคุณธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยบุคคลหลาย ๆ สาขา เช่น พ่อ แม่ ครู พระสงฆ์ การนำเอาหลักธรรมทางศาสนามาอบรมสั่งสอน เพื่อขัดเกลาให้คนเป็นคนดีพระสงฆ์จะเป็นผู้รู้ที่สามารถอบรมด้านนี้ได้ดีกว่าบุคคลอื่นๆ (จารุภัทร จุลสำลี, 2566)

การประยุกต์ใช้หลักสังคหัตถุธรรมมาดำเนินการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชน ชุมชน และสังคม โดยมีเป้าหมายจุดประสงค์หลักกว่าให้คณะสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านต่าง ๆ เป็นหลักสำคัญ ในการช่วยเหลือประชาชนในชุมชน และสังคมควรให้มีความเหมาะสมถูกต้องตามกาลเทศะ และยังเป็นการสร้าง ความผูกพันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางด้านจิตใจ และทางด้านกายภาพ เพื่อให้มีความสมดุลทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ โดยมีวัด และพระสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญในการดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายนำไปสู่การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาชุมชน และสังคม และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม อันจะนำความสุขมาสู่ประชาชน สังคม และประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การนำหลักสังคหัตถุธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ในด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์วัดคลองใหม่ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน และสังคมพบว่า พระสงฆ์มีหน้าที่ในการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน โดยมีวัด และพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยมีเป้าหมายจุดประสงค์หลักกว่าให้คณะสงฆ์ได้ถือปฏิบัติดำเนินการช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านต่าง ๆ และที่สำคัญต้องปรับประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่ช่วยส่งเสริมหลักสังคหัตถุธรรม เช่น หลักสาราณียธรรม และหลักพรหมวิหารธรรม ฯลฯ มาใช้ในการดำเนินงานสาธารณสงเคราะห์ จึงต้องเน้นไปในทิศทางที่เกี่ยวกับการให้ความสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนในชุมชน และสังคม ให้มีความเหมาะสมถูกต้องตามกาลเทศะ และยังเป็นการสร้าง ความผูกพันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนอีกทางหนึ่งด้วย ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และกฎหมายกฎระเบียบของบ้านเมือง

เพื่อการพัฒนาทั้งทางคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งทางด้านจิตใจ และทางด้านกายภาพ ได้แก่วัตถุสิ่งของ ให้ความสมดุลทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ โดยมีวัด และพระสงฆ์เป็นผู้นำที่สำคัญในการดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุ และจิตใจในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการพัฒนาจิตใจ ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ด้านการพัฒนาชุมชน และสังคม ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

สรุป

คณะสงฆ์วัดคลองใหม่ ได้ดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ในการพัฒนาชุมชน และสังคม เป็นงานที่พระสงฆ์ทำได้โดยตรง คือ การให้คำแนะนำทางด้านจิตใจ ให้คำปรึกษาในการแก้ไขปัญหาชีวิตต่างๆ เป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วยการประพฤติตนเป็นแบบอย่าง การพัฒนาชุมชน และสังคมนั้น มีความสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้สามารถใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาส่วนตัว และส่วนรวมได้ การพัฒนาต้องเริ่มที่ตัวเองก่อน แล้วพัฒนาไปสู่ชุมชน และสังคม พื้นฐานของสังคมที่ดีต้องมีหลักของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ส่วนประกอบที่สำคัญของสังคมอีกอย่างหนึ่งก็คือ มนุษย์ หรือคน คนดีมีคุณธรรมจริยธรรมย่อมนำความสุข ความเจริญมาสู่ชุมชน และสังคม ให้ความร่มเย็นเป็นไปด้วยดี

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- 1) ควรนำผลของการศึกษาวิจัยนี้ไปเป็นข้อมูลในการพัฒนาการสงเคราะห์ในที่อื่น ๆ
- 2) ควรนำปัญหาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนี้มาปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ยังเป็นปัญหาอยู่
- 3) พระสงฆ์ควรพัฒนาการเป็นผู้นำมีบทบาทหน้าที่ทั้งพระสงฆ์ด้วยกันเอง หรือพัฒนาฆราวาสผู้มีความเสียสละแก่ชุมชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

1. ควรศึกษาบทบาทหน้าที่ภาวะผู้นำของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ให้เกิดความสามัคคีปรองดอง ลดความขัดแย้งในชุมชน และสังคมไทย
2. ควรศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในงานด้านสาธารณสงเคราะห์ในการพัฒนาชุมชน และสังคมไทยปัจจุบัน
3. ควรศึกษาหลักอคติ 4 กับงานสาธารณสงเคราะห์ในการพัฒนาชุมชนของสังคมไทยในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมกุล. (2538). *พื้นฐานทฤษฎีสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คุณ โทจันทร์. (2537). *พุทธศาสนากับชีวิต*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- จารุภัทร จุลสำลี. (2566). ประธานสภาวัฒนธรรมเขตนานาวา. *สัมภาษณ์*, 3 มีนาคม.
- จิรฐา ยิ่งยืน. (2566). ข้าราชการบำนาญกระทรวงศึกษาธิการ. *สัมภาษณ์*, 15 กุมภาพันธ์.

- นางลักษณ์ เทพสวัสดิ์. (2540). *ทฤษฎีและการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระครูปริยัติคุณาธุ, พระครูสิริธรรมาภิรต และ ปณณพงค์ วงศ์ณาสร. (2566). การประยุกต์ใช้สังคหัตถ 4 ในงานด้านสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารมหาจุฬานาครธรรม์*, 10(6), 189-200.
- พระมหาอาทิตย์ อมโร. (2566). เจ้าอาวาสวัดทองบน, เจ้าคณะแขวงยานนาวา. *สัมภาษณ์*, 10 กุมภาพันธ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหิศร นันตโลหิต. (2566). ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดคลองใหม่. *สัมภาษณ์*. 20 กุมภาพันธ์.
- ยุพา วงศ์ไชย. (2523). *ทฤษฎีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์*. กรุงเทพฯ: แสงรุ่งการพิมพ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 40). กรุงเทพฯ: ผลิตัมม์.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2545). *กฎหมายเถรสมาคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135.